

Син паскуди

Сорж Шаландон

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

1

— Це т ам.

Я здивувався, пробурмотівши ці слова.

Там, де кінець дороги.

Звивиста департаментська дорога протинає виноградники й тихі поля департаменту Ен, потім бере приступом пагорб, тягнучись між мурів із дрібного каміння і дерев на узліссі. Ліон далеко, на заході, за горами. Шамбері з другого боку. А там немає нічого. Лише кілька ферм із великого, абияк обтесаного каміння, які туляться до перших скелястих передгір'їв Юрського масиву.

Я сів на схилі. Мені було важко дістати ру чку. Тут я не мав ро боти. Розгорнув блокнот, не спускаючи ока з дороги.

Це сталося т ам, без одного дня сорок три ро ки тому.

Ця сама дорога вдалині під холодним сонцем такої ж весни.

У четвер квітня ро ку на світанку машини виїхали з-за цього повороту. Машина гестапо в супроводі двох цивільних ваговозів із місцевими водіями за кермом. Одного звали Ѓодані. Повернувшись у Бранс до свого працедавця, він скаже:

— Я викон ав брудну ро боту.

Але сьогодні вранці чути лише вітер. І трактор, що дирчить серед поля.

Я повільно пішов уперед, щоб відсунути мить, коли з'явиться притулок.

Доріжка ліворуч, довга огорожа з кованого чорного заліза, дзижчання джмеля, лютий гавкіт пса за клунєю. Потім споруда. Масивна, приземкувата, з покрівлею з круглої черепиці та круглим слуховим вікном. Два поверхи з зеленими віконницями домінували над долиною, понад живоplotом я бачив грона білих лілей, кульбабу в улоговині й великий висохлий фонтан, його гаргульї заснули серед двору з рі денькою травою.

Це тут.

Мадам Тібодє чекала мене коло підніжжя трьох сходинок, які вели на терасу.

— Ви журналіст?

Так, справді. Журналіст. Я відповів лише усмішкою і поданою ру кою.

Жінка пішла попереду мене. Відчинила двері їдальні й нерухомо стала в кутку, опустивши ру ки вздовж тіла. Потім опустила очі. Видавалася збентеженою. Водила очима по стінах, уникаючи моєї постаті.

Я порушив її мирний день.

Усе село ставилося до мене з такою самою чемною збентеженістю, такими самими паузами наприкінці фраз. І наймолодші, і найстарші. Чужий чоловік пішки прийшов по дорозі, яка веде до притулку? Чого він шукає? Що прагне з'ясувати після всіх довгих минулих літ?

Село Ізьє вже не могло чути, як кажуть, мовляв, воно лягло перед німцями. І якийсь мерзотник, напевне, виказав, що в ньому є колонія єврейських дітей.

Хто ж виказав? Слухай, це міг бути Люсьєн Бурдон, лотаринзький хлібороб, що супроводив гестапо під час облави, а за два дні вже повернувся в Мец. Атож, злочин міг бути справою ру к цього негідника, що згодом вступив до лав вермахту і в мундирі охоронця табору військовополонених був арештований у Саарбрюкені американською армією. А проте за браком доказів його не звинуватили в мучеництві дітей з Ізьє.

Тож хто в такому ра зі? Дядько Вуше? Кондитер із Ла-Брюєра, що віддав Ре не-Мішеля, свого восьмирічного сина, в колонію в Ізьє, стверджуючи, мовляв, хлопчик дуже неспокійний? 6 квітня його сина забрали ра зом з усіма іншими дітьми, проте зняли з машини під час переїзду в Ліон. Німці випустили його перед

крамницею батька, бо ж хлопчик не єврей. Партизани з ру ху Опору швидко запідозрили Вуше. Він, мовляв, віддав туди свого сина, щоб шпигувати за ре штою. За кілька днів партизани забрали батька й ро зстріляли в лісі Мюрс. Проте він ні в чому не зізнався.

Хто виказав цю колонію? І чи справді її тільки виказали? Село було виснажене цим запитанням. 1944 ро ку, якщо й був викажчик, ним міг бути байдуже хто з його жителів. Село, де сто сорок шість підозрюваних. А мерзотник, мабуть, жив там і далі, ховаючись за віконницями.

Діти були ро дом звідусіль. Малеча польських євреїв стала перед війною паризькими дітлахами. Малих німців вигнали з Бадену і Пфальцу. Австрійські діти втекли від аншлюсу. Були й діти з Брюсселя і kinderen з Антверпена. Малі французи з Алжиру, що втекли до метрополії 1939 ро ку. Кілька дітей були інтерновані в таборах в Агді, Гюрі і Рі весальті, потім звільнені потай завдяки Сабіні Златін, медсестрі, вигнаній із ліонської лікарні через те, що єврейка. Батьки-матері тих дітей погодилися на ро злуку, сподіваючись, що після війни ро дини знову об'єднаються. То була їхня остання надія. Ніхто не заподіє зла їхнім дітям. Мадам Златін знайшла для них будинок у селі з видом на монастир Шартрез і північну частину гірського масиву Веркор. Притулок для дітей на відпочинку. Гавань миру.

У травні 1943 ро ку, заховавшись на хуторі неподалік від Ізьє, цей притулок став Дитячим будинком. Проміжним етапом, міцною ланкою на шляху порятунку до інших ро дин, які приймали дітей, і до швейцарського кордону. Польській медсестрі та її чоловікові Мирону цей будинок запропонував П'єр-Марсель Вільцер, супрефект-патріот із Белле.

— Тут вам буде спокій, — пообіцяв їм цей високий урядовець.

І діти мали його майже цілий рі к.

Без батарей, а з грубками, які треба топити дровами, без водогону. Взимку, щоб діти могли помитися, вихователі нагрівали воду в казані. Улітку діти милися у великому фонтані. Купалися в Ро ні. Гралися на терасі, а вечорами співали. Їли вдосталь. Харчові картки забезпечувала супрефектура, підлітки доглядали город.

У «Колонії дітей — утікачів з департаменту Еро», бо такою була офіційна назва на папері з печаттю, не було німців, не було жовтої зірки. Лише страх уночі, що опановував малих дітей, розлучених із батьками-матерями. На висотах, які домінували над Бюжі й Дофіне, з дітьми нічого не могло статися. Діти навіть не ховалися. Трава була висока, дерева — густолисті, дитячі голоси — кришталеві. Війна була далеко.

На допомогу Сабіні й Мирону Златін прийшло кілька дорослих.

Леон Ра йфман, прибувши до притулку, всміхнувся:

— Який ра й!

Студент медицини, він брав участь у створенні притулку з думкою опікуватися хворими дітьми. У вересні 1943 ро ку Леона замінила Сара, його сестра лікар. Адже молодики ро зшукувала СОП 1, і він не хотів ставити під загрозу існування колонії.

Родина Златін узяла на ро боту ще й двадцятиоднорічну Габріель Перр'є, освітня інспекція призначила її в притулок в Ізье викладачем-стажистом. То був ще один подарунок супрефекта Вільцера. Дівчині сказали, що ці учні звичайні втікачі. Офіційно в колонії не було євреїв. Слово «євреї» ніколи не вимовляли. Перед ро злукою батьки-матері наказували дітям, що ро зповідати про своє походження небезпечно. Кілька дітей, які вижили, бо були відсутні 6 квітня, згодом ро зповідали, що кожна дитина вважала, ніби вона єдиний євреї у будинку. Але всі знали, що шкільна вчителька не дурна.

Протягом навчального ро ку четверо підлітків були пансіонерами в колежі в Белле. Вони поверталися в колонію тільки

на вакаціях. Для наймолодших на другому поверсі обладнали клас. Там були парти, книжки, грифельні дошки, надані сусідніми громадами, почеплена на стіну карта світу. Вчителька, що ніколи не ро зставалася зі свистком із кулькою, дбала про всіх. Треба було водночас заспокоїти Альбера Бульку, лише чотирирічного, що його вся колонія називала Коко, і викладати Максу Тетельбауму, вже дванадцятирічному.

— Отут вони проводили уроки, — мовила мадам Тібодє.

На верху сходів із дерева й теракотової плитки була кімната, яка скидалася на горище. На білих стінах висіли давні вицвілі й подерті фотографії. Зображення спокійної корови, коней, гір. Патріотичний малюнок із півнем і дитиною.

Було холодно.

Власниця знову пішла вздовж стіни. Мотнувши підборіддям, показала три шкільні парти, які стояли в темному кутку.

Мовчання.

— Це все, що лишилося?

— Так, це все. Зберегли тільки ці парти.

Я глянув на неї, вона опустила очі. Наче піймана на гарячому.

— Коли ми приїхали сюди, все було мокрим, бо ж протікала покрівля. Ми склали на подвір'ї цілу купу. Там був одяг, матраци. Підпалили.

Я ніяк не міг піймати її погляду.

— Ви підпалили?

Господиня стенула плечима й проказала плаксивим голосом:

— А що, по-вашому, ми мали ро бити з тим усім?

Я підійшов до першої парти з непорушним сидінням. На дереві видніли давні сліди чорного чорнила.

— Можна?

Селянка не відповіла. Знову стенула втомленими плечима.

Можна.

Я затамував віддих і відкрив парту. Моя рука тремтіла. Усередині до відкидної дошки був приклеєний папір, початок позовного календаря, каліграфічно написаний фіалковим чорнилом. «Неділя 5 березня 1944 року, понеділок 6 березня, вівторок 7 березня». Записано цілий місяць.

— А це?

Власниця нахилилася над чорним прямокутником у дерев'яній рамі.

— Грифельна дошка?

Так. Грифельна дошка якоїсь дитини, забута в глибині парти. Ніколи не знайдена, ніколи не бачена. Ніколи нікого не цікавила. Невправна рука написала на ній слово «яблуко».

Я підняв очі до жінки. Вона була байдужа. Наче поїхала кудись. Розглядила фартух обома руками.

Я відвернувся обличчям до стіни.

Мить. Майже нічого. Ридання без сліз. Час, щоб назавжди закарбувати в пам'яті шість літер. Я почув порипування крейди на грифельній дошці. Хто з вас написав назву цього фрукта?

Коли я повернувся обличчям до жінки, вона збентежено споглядала мене.

Моя зворушеність змусила її розгубитися.

6 квітня, коли німецький конвой приїхав до притулку, дзвін тільки-но повідомив про сніданок. То був перший день великодніх ваканцій. Усі діти були в колонії. Навіть пансіонери. У чашках парувало какао, рідкісний харч, який забезпечив дядечко Вуше, власник кондитерської «Більбор».

Усі наступні роки велика їдальня перебувала в сутінках. Мадам Тібоді скам'яніла на її порозі. Зачинені віконниці, промінчики світла, іскорки порошинок. Паркет полагоджено, зі стелі збито тиньк. Замшілий запах вогкості. У кутку відірваний шматок гіпсової штукатурки. У день облоги господиня працювала на заводі стиків і

прокладок у Белле, за двадцять п'ять кілометрів звідти. 1950 року вона стала власницею будівлі.

Тим самим утомленим жестом показала на центр просторої кімнати:

— Стіл стояв посередині, діти сиділи навколо.

Військові швидко повискакували з ваговозів. Десять, п'ятнадцять — пам'ять свідків підводить. Солдати належали до 958-го батальйону протиповітряної оборони і 272-ї дивізії вермахту. Не есесівці, а звичайні солдати. Кілька свідків згадували про трьох чоловіків у цивільному з гестапо, які командували загоном. Один із них видавався начальником. У м'якому капелюсі, габардиновому пальті, він зіперся на цямрину фонтану, його люди з криками вдерлися до притулку.

— Прийшли німці, рятуйся!

То були останні слова лікаря Сари братові Леону.

Молодик спускався сходами. Німці бігли йому назустріч. Він вискочив із вікна другого поверху з тильного боку споруди. Помчав у перелісок. Заховався в кущах ожини. Один солдат вирушив шукати втікача. Шукав усюди, бив по кущах прикладом гвинтівки. «Був так близько від мене, що мені видавалося неможливим, що він не бачить мене», — свідчитиме лікар Леон Ра йфман через багато років.

Згодом, розмістившись у притулку в Ізьє, офіцери вермахту називали гестапівців свинями. Інші відверто казали про свій жаль, що до тієї операції залучили солдатів.

Усе відбувається дуже швидко. Просто жах. Солдати висаджують двері, хапають дітей за обіднім столом, нишпорять у класі, на горищі, під ліжками, столами, в кожному закутку, спускають зі сходів тих, хто барився, і збирають тремтячий гурт на терасі. Ні змінного одягу, ні валіз, ні сумок, нічого. Діти вирвані з притулку в рабському одязі й оточені на широкій терасі. Усі

налякані, великі діти беруть на ру ки малих, щоб ті припинили заводити.

Жульєн Фаве бачив, як плачуть діти.

Цей фермерський ро бітник був у полях. Жоден хлопчик із колонії не прийшов і не приніс йому, як і щоранку, сніданок. Це занепокоїло його. Отже, повертаючись на ферму, як він казав, своїх «господарів», вирішив зазирнути до притулку. Був увесь у болоті, в шортах, із голим торсом. Помітив Люсьєна Бурдона, що називав себе «вигнаним лотаринжцем» і вільно ступав поряд із німецьким автомобілем.

Один солдат зупинив Фаве:

— Ви скочили вікно? — запитав він поганенькою французькою мовою.

Німці досі шукали Леона, що втік.

Жульєн Фаве не ро зумів. Фаве був простакуватий. Наймит на фермі, як він називав себе. Чоловік у габардиновому пальті, що спирався на фонтан, підійшов до них, капелюх насувався йому на очі. Став перед Фаве. Довго мовчки ро зглядав його.

Мине багато ро ків, і Фаве впізнає те обличчя й той погляд на фотографіях у пресі. Присягне, що так, це той самий чоловік, що 6 квітня 1944 ро ку в Ізьє наказав йому йти додому. Фаве не мав сумнівів. Розповідаючи, він навіть назвав його ім'я.

— І тоді Клаус Барбі сказав мені щось на кшталт «Іди!»

Ідучи, Фаве бачить, як переляканих дітей копняками запихають у ваговози. Двоє підлітків намагаються втекти й зіскочили з тераси. Тео Ре йса піймали. Його товариша теж. Їх били, волочили по землі, кинули поверх ре шти дітей, що плакали і кричали.

— Наче два мішки картоплі, — свідчив потім Жульєн Фаве.

Фермер Есеб Пертікос хотів підійти до свого ро бітника. Солдати загородили йому шлях.

— Месьє Пертікосе, не йдіть, лишайтесь вдома! — крикнув йому з вагОВОЗА Мирон Златін.

Один німець ударив чоловіка директриси, щоб той замовк. Прикладом у живіт, потім копняк у гомілку. Потім ще ра з, розповідав Жульєн Фаве.

— Від удару автомата він склався навпіл. Був змушений лягти в машині, потім я вже не бачив його.

Разом із сорока чотирма дітьми арештували сімох дорослих. У вагОВОЗах поряд із Мироном Златіном були Люсі Файгер і Міна Фрідлер. Також члени ро дини Ра йфманів. Лікар Сара, що дала братові змогу втекти, Єва, їхня мати, і Моше, батько. Сьомою дорослою людиною, що працювала в колонії, була Марі-Луїза Декост, прибиральниця. Її забрали ра зом із ре штою.

Напередодні, давши учням завдання на період вакацій, учителька повернулася до рі дного дому за кілька кілометрів від Ізьє. Ще не вирушивши, вона побачила підлітків-пансіонерів, які повернулися в колонію на вакації. Крім неї, врятувався й Леон Ра йфман, що повернувся до того «раю» провідати сестру-лікаря, батька-матір і десятирічного Клода, свого небожа. Усі вони ховалися в притулку.

Сабіна Златін теж була відсутня. Директриса поїхала в Монпельє. Гестапо тоді ро било обшуки в Савої, Ізері, в усьому ре гіоні. Німці й допоміжна французька міліція арештували ще одну групу начебто «втікачів» у Шамбері. Забрали єврейських дітей із Вуарона. Супрефекта Вільцера перевели в Шателлеро. Будинок в Ізьє перестав бути безпечним. Сабіна Златін стала шукати іншого притулку для дітей. Про лихо вона дізналася завдяки телеграмі, яку послала секретарка супрефектури Белле: «Родина захворіла, хвороба заразлива».

6 квітня нещасних бранців привезли у в'язницю Монлюк у Ліоні. Дітей загнали в камеру, де вони були змушені сидіти просто

на підлозі. Дорослих допитали, потім прикували до стін.

Наступного дня ліонський міський трамвай завіз їх усіх на вокзал Перраш. Потяг довів до Парижа. Там їх посадили в міський автобус, що перетнув місто й доставив їх у табір для інтернованих у Дрансі. Туди вони прибули 8 квітня 1944 ро ку.

Французька поліція зареєструвала їх під номерами від 19185 до 19235.

13 квітня, коли на вокзалі в Бобіньї сформували конвой № 71 до Аушвіцу-Біркенау, Марі-Луїзі Декост дозволили покинути табір. І тоді вона не витримала. Її французьке посвідчення особи було фальшивим. Декост призналася, що вона польська єврейка. Назвала своє справжнє ім'я: Лея Фельдблум. Вона не хотіла покинути дітей.

У тому першому конвої депортували тридцятьох чотирьох дітей. Серед них і чотирирічного Коко. Решту посилали в Польщу групами по дві, по три дитини аж до 30 червня 1944 ро ку. Коли після двох сповнених страху ночей у тисняві депортовані доїхали до табору, дітей, хворих, старих і кволих відокремили від здорових дорослих.

Лея Фельдблум, французька з фальшивими документами, згодом ро зповідала: її і лікаря Сару призначили в ро бітничі бригади. Вони опинилися в колоні депортованих, які мали працювати на будівництвах. Але Сара, побачивши свого десятирічного сина Клода, що його солдат пхнув у колону дуже кволих, і почувши, як хлопчик із плачем гукає її, нараз вийшла зі своєї колоні. Підбігла і взяла сина на ру ки.

Виховательок притулку в Ізьє, які допомагали дітям, один есесівець запитав німецькою мовою: «Ви їхні матері?». Едіт Клебіндер, депортовану австрійську єврейку, начальство призначило перекладачкою. Едіт вижила. Саме вона й ро зповіла:

— Я поставила це запитання французькою мовою. Дорослі відповіли: «Ні, але ми немов їхні названі матері».

Тоді той самий солдат запитав жінок, чи вони хочуть супроводити дітей.

— Річ очевидна, вони сказали «так».

Потім виховательки й діти сіли у вагозов до Сари і Клода.

Минув місяць, і Мирона Златіна, директора притулку в Ізьє, Тео Ра йса і Арнольда Гірша, двох підлітків — пансіонерів у колежі в Белле, депортували з Дрансі до Естонії у складі конвою, що складався з чоловіків працездатного віку.

Їх використовували для праці в каменоломні, а в липні 1944 ро ку есесівці ро зстріляли їх у Талліннській фортеці.

З усіх депортованих з Ізьє повернулася тільки Лея Фельдблум, звільнена Червоною армією в січні 1945 ро ку. Під час ув'язнення вона правила за морську свинку для нацистських лікарів. На її передпліччі стоїть номер 78620. Її тіло було мов лахміття. Вона важила тридцять кілограмів.

Леон Ра йфман, що втік через відчинене вікно, знайшов допомогу неподалік. Леона заховали селянин Пертікос і Фаве, його ро бітник. Згодом його прийняла одна французька ро дина в Белле. Він вижив.

Так само й Іветта Бенгігі, цю дворічну дівчинку прийняла перед облавою й заховала в центрі Ізьє ро дина Ерітьє.

Мадам Тібодє вже трохи нетерпеливилася. Не казала нічого, але з її жестів я зрозумів, що візит закінчено. Дивилась, як я записую фрази, про які не здогадувалася. Праві сторінки — те, що придасться для ре портажу. Ліві сторінки — мої відчуття. Грифельна дошка і слово «яблуко» праворуч, мій живіт, який скрутило, — ліворуч.

«Перетвори свої сльози в чорнило», радив мені приятель Франсуа Люїзе, репортер із “Figaro”, що кілька ро ків тому на півдні Бейрута здивував мене, коли, розгублений, сидів на тротуарі, вже без олівця й паперу, і плакав через масові вбивства, які ми недавно

виявили в Сабрі й Шатилі.

Отже, я писав. Я брав кожен фрагмент світла, кожне здригання тиші, кожен слід, який полишили діти. На балці горища був напис: «Полетта любить Тео, 27 серпня 1943 ро ку». Полетта Пальярес була місцевою дівчинкою, яка інколи приходила допомогти. Тео Ре йс — шістнадцятирічний підліток, розстріляний згодом у Таллінні. Це оśвідчення в коханні я записав на правій сторінці. Свій жаль відтворив на лівій сторінці. Я писав про все. Описав клас, їдальню, сходи, які вели надвір. Зіперся на цямрину фонтана й писав про пісню жайворонка, красу сільської природи, тишу гір — увесь той спокій, що захищав притулок. Я сидів на терасі. Клав свої ру ки всюди, де клали діти. На поручні сходів, на шкарубке дерево парти, холод стіни з запахом вапна, підвіконня, голову гаргульї, кору дерева, яке ховало їхні ігри. Вирвав трохи бур'яну на подвір'ї.

Я сподівався, що коли-небудь це місце освятять. Процес Клауса Барбі допоможе привернути повну увагу до притулку. Але я боявся, що нічого не лишиться від цього холоду, тиші, запаху давнини. Не лишиться парт, слова «яблуко» на грифельній дощці, не лишиться кохання Полетти і Тео, не лишиться нічого від живих дітей, крім меморіалу, який ушановує їхнє мучеництво. Некрополя, спорудженого на честь їхнього зниклого сміху.

Я заскочив мадам Тібодє, як вона поглядала на свій годинник. То був потаємний жест канцелярського службовця тієї миті, коли вже пора знімати пальто з гачка і йти додому.

Коли я прийшов, я був зайвим для неї. А тепер уже вона заважала мені. Я б хотів, щоб вона лишила мене з Максом, Ренатом, із маленьким Альбером. Щоб вона ступила бодай кілька кроків у бік клуні. Господиня вагається, уникає мого погляду, збентежено кашляє. Роздратована.

Я був несправедливий. Я знав про це. Мадам Тібодє відчинила мені двері до дітей і всюди люб'язно супроводила мене. А тепер

бажала, щоб я пішов. Склав записник, сховав ручку. Повернувся туди, звідки прийшов.

Отже, я згорнув блокнот. Опустив ручку в спіральки на його спинці.

Мадам не могла не зітхнути. Я закінчив. Ми розсталися.

Коли на терасі я подав їй ручку, вона запитала:

— А коли це вийде на телебаченні?

Я всміхнувся. Ні знімальної групи, ні кінокамери, ні мікрофона. Яке телебачення?

Мадам здивувалася:

— Я ж гадала, ви журналіст.

— Таки журналіст, але пишу для газети.

Трохи розчарований погляд:

...

Далі — у повній книжці «Син паскуди».
nashaknyga.com.ua